

ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ЦІЛІСНА СМИСЛОВА СТРУКТУРА (АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ Ю.М. ЛОТМАНА)

Юсип-Якимович Ю.В.

Ужгородський національний університет

Анотація. У статті аналізуються погляди відомого представника Тартуської структурально-семіотичної школи Ю.Лотмана на поетичний текст як цілісну структуру, на ієрархію рівнів структури поетичного твору, яка складається з єдності макро- і мікросистем, де кожний елемент несе особливе семантичне навантаження, виділення ним архіелементів семантичного рівня - архісем, внесок ученого у розвиток поетичної фонетики, одиниць фонетичного рівня, фоностилістики, теорії поетичної мови, тексту як семіотичного знака.

Ключові слова: Тартуська семіотична школа, ритм, рима, евфонія, мелодійність, семантичне навантаження, архісема, звукоряд.

Аннотация. В статье анализируются взгляды известного представителя Тартуской структурально-семиотической школы Ю.Лотмана на поэтический текст как целостную структуру, на иерархию уровней структуры поэтического произведения, состоящую из единства макро- и микросистем, где каждый элемент несет особую семантическую нагрузку, выделение ним архиеlementов семантического уровня - архисем, вклад ученого в развитие фонопоэтики, единиц фонетического уровня, фоностилистики, теории поэтического языка, текста как семиотического знака.

Ключевые слова: Тартуская семиотическая школа, ритм, рифма, эвфония, мелодичность, семантическая нагрузка, архисема, звукоряд.

Summary. The article analyzes the views of the prominent representative of structural-semiotic school of Tartu Yu. Lotman to the poetic text as a coherent structure. It also underlines the hierarchy of the structural levels of the poetic work, which consists of macro and microsystems. Each element has a special semantic load which discharges its archielements of semantic level – archiseme, scientific

contribution to the development of the poetic phonetics, phonetic units level, phonostylistics, theory of poetic language, the text as a semantic sign.

Key words: semiotic school of Tartu, rhythm, rhyme, euphony, melodiousness, semantic load, archiseme, tone row.

Стаття є продовженням студій автора проблем поетичного тексту, поглядів та положень структуральних шкіл від західноєвропейських до східнослов'янських щодо фонопоетичних та фоностильових характеристик поетичного тексту.

Попередньо ми аналізували поетичний текст через призму феноменології Р.Інгардена, герменевтику Г.-Г.Гадамера) [9].

Предметом нашого дослідження були погляди на поетичний текст представників російської формальної школи, їх структуральний підхід до аналізу та внесок у розвиток фонопоетики фоностилістики [10].

Нами проаналізовані й положення представників Празького лінгвістичного гуртка про естетичну функцію мови в поезії, завершуючи поетичною структурною фонологією Я.Мукаржовського та Р.Якобсона [11].

Тартуська семіотична школа — напрям у семіотиці й у світовій гуманітарній науці в 1960-х-1980-х роках. Школа об'єднала вчених з Тарту, Єрвана, Риги, Вільнюса та ін.

Тартуська семіотична школа розвинула функціональний підхід до мови та культури під впливом російської формальної школи, празької функціональної школи та французького структуралізму, зокрема К. Леві-Стросса.

Широко відома сама Тартуська школа (представники З. Г. Мінц, І. А. Чернов, Б.М.Гаспаров, Б.А.Успенский та ін.), яку очолював Ю.М.Лотман. Важливим моментом у творчій біографії Ю.Лотмана було знайомство на початку 1960-х років з колом представників інших семіотичних шкіл (В. М. Топоровим, Вяч. М.Д Івановим, І. І. Ревзіним та ін.)

Освоєння структуралістських методів відбувалося у Ю. Лотмана у вигляді «Лекцій зі структуральної поетики» (1960-1962 рр.).

Безпосередній учасник Тартуської семіотичної школи Б.Успенський зазначав: «Необхідно підкреслити, що мова йде не тільки про витoki тієї чи іншої культурної традиції, а про безпосередню наступність. Так, Ю.М. Лотман учився у Г.О.Гуковського, В.М.Жирмунського, В.Я.Проппа. Разом з тим, ми безпосередню спілкувалися з Р.О.Якобсоном, П.Г.Богатирьовим, М.М. Бахтіним. ... Р.О.Якобсон брав участь в одній з Тартуських літніх шкіл (у 1966 р - ми відзначали його 70-річчя) і пильно стежив за нашими заняттями М.М.Бахтін. Всі вони мали на нас великий вплив і служили ніби сполучною ланкою між нами і нашими попередниками» [8, с.268].

Г.Г. Почепцов вважає Ю.М. Лотмана особистістю, завдяки якій вдалося втримати наукову нитку поколінь з початку 20 ст. (від ОПОЯЗу) до сьогодні [7, с.6].

Предметом нашого дослідження є аналіз поглядів Ю.М. Лотмана на поетичний текст як цілісну смислову структуру, місце фонетико-фонологічних одиниць у структурі поетичного тексту, а внесок Тартуської семіотичної школи в розвиток фонопоетики та фоностилістики донині ще належно не оцінений.

Основні положення про текст викладені у працях Ю.М. Лотмана «Курс лекцій зі структуральної поетики» [1] та «Структура художнього тексту» [3].

Ю.Лотман, підкреслюючи специфіку поезії, зазначав, що поетичний текст можна визначити як людську мову, особливим чином сконструйовану в зв'язку з необхідністю створення особливо складних моделей-знаків для надскладних явищ денотатів. Механізм створення зі словесного матеріалу цих знаків-моделей взагалі можна звести до двох процесів: перший - одиниця будь-якого рівня - як самостійний смислоносій, а ототожнення, спів- та протиставлення їх між собою дозволяє виявити семантичну навантаженість кожної з них; другий розглядає одиниці всіх рівнів як частини інтегруючого цілого. А саме це ціле виступає як єдиний знак - носій смислу. Таким чином, якщо в першому аспекті одиниця будь-якого, найдрібнішого, рівня функціонально наближається до окремого слова (знака), то в другому - весь текст в цілому постає як єдине слово-знак [1, с.265].

Будь-який мовний текст упорядкований за двома осями парадигматичною та синтагматичною.

Елементами та рівнями парадигматики у праці «Структура художнього тексту» Ю.Лотман вважає поділ на поезію і прозу, принцип повтору, повторюваність на фонологічному рівні, ритмічні повтори, повторюваність і смисл, принципи сегментації поетичного рядка, проблему метричного рівня віршованої структури, граматичні повтори в поетичному тексті, вірш як мелодійну єдність, вірш як семантичну єдність, надвіршові повтори, енергію вірша. До синтагматичної осі структури він зараховує фонологічні послідовності у вірші, синтагматику лексико-семантичних одиниць [3, с.2].

Елементи парадигматичної осі: звук, морфема, слово, вірш, строфа, текст твору, кожне на своєму рівні, може виступати як знак, і це робить їх структурно рівноправними і визначає можливість виникнення відношень, які пронизують рівні по вертикалі.

Структурний аналіз, який розпрацювали структуральні школи, передбачав оцінку кожного елемента як парадигматики, так і синтагматики.

Р.О.Якобсон у програмній статті «Лінгвістика і поетика» зазначав: «Поетична функція проектує принцип еквівалентності з осі селекції на вісь комбінації»[12, с.204].

Ю.Лотман вважав, що у вірші немає «формальних елементів» в тому сенсі, який зазвичай вкладається в це поняття. Вірш – складно побудований смисл. Всі його елементи – це елементи смислові. Вони є позначеннями певного змісту і доводить це, роблячи предметом аналізу - ритміку, риму, евфонію, музичне звучання вірша [1, с. 95].

Засновник Тартуської семіотичної школи подає розуміння поетичного тексту як цілісної смислової структури: «Отже, вірш - складно побудований смисл. Положення це слід розуміти таким чином: входячи до складу єдиної цілісної структури, важливі елементи мови (в першу чергу семантичні) виявляються пов'язаними складною системою співвідношень, спів- і протиставлень, неможливих у звичайній мовній конструкції. Це надає і кожному елементу окремо, і всій конструкції в цілому абсолютно особливе

семантичне навантаження» [1, с. 96].

Ієрархія рівнів мови постає в поезії в значно ускладненому вигляді. Слово в поезії зможе виступати як елемент знака, а звук - як самостійний носій смислу, рівного слову.

Ю.Лотман, зіставляючи ієрархію рівнів у мові та ієрархію рівнів структури поетичного твору, писав, що ієрархія рівнів у мові будується в порядку односпрямованого руху від найпростіших елементів - *фонем* - до більш складних.

Ієрархія рівнів структури поетичного твору складається з єдності макро- і мікросистем, що йдуть вгору і вниз від певного горизонту. Таким горизонтом виступає рівень слова, який складає семантичну основу всієї системи. Вище від горизонту йдуть рівні елементів вищих, ніж слово, нижче - складові слова [1, с.116].

З точки зору Ю.Лотмана, семантичні одиниці дають рівень лексики, а всі інші - ті складні системи опозицій, які з'єднують лексичні одиниці в опозиційні пари абсолютно неможливі поза даною структурою, що є основою виділення диференційних семантичних ознак архіелементів семантичного рівня – архісем.

Отже, Ю.М.Лотман запровадив термін *архісема*, який є поєднанням артикуляційно-акустичного та психосемантичного елементів.

У «Курсі лекцій зі структуральної поетики», зокрема в розділі «Повторюваність нижчих елементів», Ю.Лотман, приступаючи до аналізу природи вірша, виходить з передумови, що поетичний текст - це смислова структура особливої складності, необхідна для вираження особливо складного змісту [1,с.132].

Основою структури вірша, отже, є повторення. Справді вірш будується на повторях: повторенні певних просодичних одиниць через правильні проміжки - *ритм*, повторенні однакових співзвуч в кінці ритмічної одиниці - *рима*, повторення певних звуків в тексті – *евфонії*.

Щодо ритму, то після того як Р. Якобсон встановив зв'язок структури вірша з фонологічними елементами, ясно, що елементами ритмічної структури виступають на цьому рівні елементи *структури фонологічної*, аж ніяк не

абстрактні ознаки цих елементів.

Смислові елементи в вірші існують не кожен окремо, а в співвідношенні, яке дозволяє в кожному з них виділити щось, що не виявляється при ізольованому розгляді. Таким чином, вважає Ю.Лотман, результатом ритмічної побудови тексту виявляється спів- та -протиставленість звуків, які утворюють корелюють ряди з диференціальною ознакою - загальним положенням щодо наголошеності. Це надає словам, з яких складаються вірші, додаткові, позаграматичні зв'язки. Значення цієї обставини різко зростає у зв'язку з відмінністю семантичного навантаження звуків у звичайній і поетичній мові. Граничною нерозчленованою одиницею лексичної системи мови є слово. Оскільки той, що передає і той, що сприймає інформацію змушені користуватися обмеженим числом звуків, які має мова, для передачі значного числа понять, й виникла необхідність у комбінаціях.

Однак роздрібнення вірша не закінчується на рівні стилю, зазначає Ю.Лотман, звукова організація вірша довершує роздрібнення словесних єдностей на окремі фонемі. Таким чином, може здатися, що сума структурних граней вірша розбиває складові вірш слова на фонологічні одиниці, перетворює вірш в *звукоряд*. Але в тому-то і справа, що все це є тільки одна сторону процесу, яка існує лише в єдності з протиспрямованій їй другій [1,с.136].

У поетичному тексті відзначали *послідовність розташування звуків* як одиницю дослідження представники Празької функціональної школи: *звукослід* – у О. Зіха; *фонічна лінія* – у Я. Мукаржовського [12 , с.93].

Ю.Лотман акцентував, що специфіка структури вірша полягає в тому, що потік мовних сигналів, будучи роздробленими на фонологічні елементарні частинки, які не втрачають зв'язку з лексичним значенням; слова руйнуються і не руйнуються водночас. Будь-яке розчленовування вірша не приводить до руйнування слів, з яких він складається. Різноманітні ритмічні межі накладаються на слово, дроблять його, але не роздрібнюють. Слово виявляється роздробленим на одиниці і знову складеним з цих одиниць [1, с.139].

Дослідник підкреслював, що вірш - це одночасно послідовність фонологічних одиниць, які сприймаються як розділені, окремо існуючі, і

послідовність слів, що сприймаються як фонемосполучення, спаяні в єдності. При цьому обидві послідовності існують в єдності як дві іпостасі однієї і тієї ж реальності - вірша. Вони становлять корелюючу структурну пару [1, с.141].

Ю. Лотман виокремлює *семантичне насичення*, коли в ліриці слова спочатку розпадаються, щоб фонемі наповнились значенням а потім знову складаються у ті ж слова, які, однак, тепер мають інший характер, характер власних образів.

Співвідношення слова і звуку в вірші відмінне від подібного співвідношення в розмовній мові. Схематизуючи і розкладаючи єдність на умовні послідовні фази, можна уявити це відношення: спочатку слова розділяються на звуки. Але, оскільки цей поділ не руйнує слів, які існують поруч з ланцюгом звуків, лексичне значення переноситься на окремий звук. Фонемі, які складають слово, набувають семантики цього слова.

Кожен звук, який одержує лексичне значення, стає незалежним, отримує самостійність, цілком визначається зв'язком з семантикою слова. І ось ці, семантично навантажені, *фонемі* стають цеглинами, з яких знову будується це ж слово.

Однак ритмічні одиниці, що утворюють систему співвідношень, властиву лише поетичній мові, ділять вірш *не на фонемі, а на склади*. Подальший поділ, що доводить слово до роздрібнення на рівні фонем, відбувається в результаті звукових повторів.

Ю.Лотман порушує проблему зв'язку звукових повторів з питаннями семантичної структури. Якщо ритмічна структура призводить до спів- чи протиставлення елементів, носіїв лексичного змісту, і утворення смислових опозицій, які не були б можливі в звичайній мові і які складаються в систему зв'язків, абсолютно автономну від синтаксичної, але, подібно до неї, організуючу лексеми в структуру більш високого рівня, *то звукові повтори утворюють свою, аналогічно функціонуючу систему*, зазначає дослідник[1,141]. Таке взаємне накладання цих систем і призводить до роздрібнення слова на фонемі. Ю.Лотман аргументує свою думку, наводячи приклад виникнення архісеми у в поезії: *Я утром должен быть уверен, /Что с вами днём увижусь*, де слова «утром», «уверен», «увижусь» знаходяться в певному зв'язку, що не

залежить від звичайних синтаксичних чи інших, чисто мовних зв'язків. Звук у, звичайно, сам по собі ніякого значення не має. Але повторення його в ряді слів змушує виділити його в свідомості мовця як якусь самостійну одиницю. При цьому фонема «у» усвідомлюється і як самостійна, і як несамостійна по відношенню до слова «утром». Будучи відділеною і не відділеною водночас, вона отримує семантику від слова «утром», але потім повторюється ще в інших словах ряду, набуваючи нові лексичні значення. Це призводить до того, що слова «утром», «уверен», «увижусь», які в непоетичному тексті становили б самостійні і непорівнянні одиниці, починають сприйматися в семантичному взаємонакладанні. Те, що відбувається при цьому своєрідне ототожнення цих слів призводить до необхідності розкрити в їх різниці щось спільне для всіх. При такому семантичному накладанні величезна частина понятійного змісту кожного слова виявиться відсіченою. Але зате виникне значення, неможливе поза цим зіставленням і єдино що виражає складність авторської думки. В цьому випадку, така одиниця змісту – результат нейтралізації слів «утром», «уверен», «увижусь», їх «архісема», що включає перетин їх семантичних полів [1, с.131]. Звукові повтори можуть встановлювати додаткові зв'язки між словами, вносячи в семантичну організацію тексту спів- та протиставлення, менш ясно виражені або взагалі відсутні на рівні природної мови.

Вся звукова система вірша виявляється полем складних співвідношень, це не тільки спорадичне повторення одного будь-якого звуку.

Ю.Лотман підкреслює, що фонemi, наділені лексичною значимістю, вступають з іншими фонемами в опозиції за ознаками: однакового відношення до наголошеності – ненаголошеності; повторення однакових фонем; за принципом семантизації мовних фонологічних опозицій, оскільки сам факт приналежності тексту до поезії призводить до семантизації всіх його елементів [1, с.146].

Виникнення архісем у поетичному тексті – складний процес.

Це не просте спів- та -протиставлення фонем, а утворення вкрай складної системи спів- та протиставлення значень, виділення спільних і відмінних рис у поняттях, що не незіставлявані поза віршем, утворення «архісем», які, в свою

чергу, вступають між собою в опозиції. Так виникає та понятійна структура великої складності, яку ми називаємо віршем, поезією.

Ю.Лотман зосереджує увагу на тому, що термін «архісема» утворений за аналогією до «архіфонемі» М.С. Трубецького (в Основах фонології) для визначення на рівні значень одиниці, що включає всі спільні елементи лексико-семантичної опозиції. «Архісема», з одного боку, вказує на *спільне* в семантиці членів опозиції і, одночасно, виділяє диференціюючі елементи кожного з них. Архісема, підкреслює дослідник, не дається в тексті безпосередньо, вона виникає як *конструкт* на основі слів-понять, що утворюють пучки семантичних опозицій, а ці останні виступають по відношенню до неї як інваріанти [1, с.145].

У поезії структурна поетична опозиція сприймається як смислова. Її елементами виявляються слова, зовсім не співвідносні поза даною структурою, що розкриває в самих цих словах таку спільність – відмінність, тобто такий відносний зміст, який поза даною опозицією залишився б зовсім невиявленим. *Архісеми*, які при цьому виникають, притаманні саме цій поетичній структурі. Надалі семантична структура будується вже на *рівні архісем*, які, вступаючи у взаємні опозиції, розкривають спів-і-протиставлюваність свого змісту, утворюючи архісеми другого і вищих рівнів, що, в кінцевому підсумку, веде нас до розуміння одного з аспектів структури ідеї твору.

Утворення архісем не є процесом сублогічного або, тим більше, протилогічного характеру. Він цілком піддається точному науковому аналізу [1, с.153].

Ю.Лотман концентрує особливу увагу на тому, що звучання в вірші не залишається в межах плану вираження – воно входить як один з елементів в спів- і протиставлення слів в поезії за законами не мовного, а зображального знака, тобто в побудову структури змісту». Таким чином, фонологічна структура, яка належить в природній мові плану вираження, переходить в поезії в структуру змісту, утворюючи невіддільні від даного тексту семантичні позиції [1, 146].

Не залишився поза увагою Ю.Лотмана зв'язок у поетичному тексті, в силу якого саме *вираження* починає сприйматися як *зображення змісту*. У цьому

випадку знак, залишаючись словесним, набуває рис образотворчого (піктографічного) сигналу, тобто слово в поезії наблизатиметься до типу «внутрішніх знаків» на відміну від чисто «зовнішнього знака» у звичайних мовних системах [1, с.154].

Учений зазначав, що дроблення слів на фонemi, так само як і утворення *архісем*, здійснюється не тільки у випадках, коли текст підкреслено інструментований. Сама природа ритмічної структури ділить текст на одиниці, що не збігаються з семантичними, але отримують у вірші семантичне значення [1, с.155].

Ю.Лотман підкреслював національну своєрідність фонологічних систем у поетичних текстах. Всі фонemi в мові сприймаються у взаємній співвіднесеності, в системі, яка у вірші стає *структурою змісту*, національної своєрідності, як план вираження в мові. Оскільки національно-своєрідна фонологічна структура тексту стає в поезії *основою конструкції понять*, неперекладна національна природа свідомості виражається в поезії зі значно більшою силою, ніж у нехудожньому тексті [1, с.156]. Знак у літературі залишається словесним. Він не сприймається людиною, що не володіє даною мовною структурою. І все ж за принципом співвідношення змісту та вираження він наближається до *зображальних* знаків.

Структура вираження стає в поетичному тексті структурою змісту. Це призводить до однієї дуже своєрідної риси: слова мови як комунікативної структури складені з елементів різних рівнів, байдужих до змісту. Система фонологічних опозицій, які становлять структуру мови на цих рівнях не має ніякого відношення до структури змісту, залишаючись специфікою побудови плану вираження. Структура вираження стає, в міру лексико-семантичної значущості фонем і морфем в поетичному тексті, структурою змісту. Виникають семантичні опозиції (які ми позначили поняттям «архісема»), неможливі поза даною мовною структурою вираження. Це повинно враховуватись при перекладі: «...найточніший переклад поетичного тексту відтворює лише структуру змісту в тій її частині, яка є спільною для поетичної і непоетичної мови. Ті ж семантичні зв'язки і протиставлення змісту, які

виникають в результаті семантизації структури вираження, замінюються іншими. Вони не перекладні, як і неперекладні ідіоми в структурі змісту. Тому стосовно поетичного тексту правильніше говорити не про точний переклад, а про прагнення до функціональної адекватності», зазначав Ю.Лотман [1, с.157].

У поетичному тексті неструктурні елементи теж семантично вагом, адже поетична структура не просто зводить мовлення в ранг мови, надаючи неструктурним елементам характер структурних. «Вона змінює співвідношення елементів всередині мовлення: ті з них, які не несуть інформації, можуть бути *семантично підкреслені* включенням в звукові опозиції. Семантично бідні елементи мови (наприклад, кінець слова в письмовому тексті) в особливому структурному положенні (наприклад, при появі рими), які отримують невластиву їм інформаційну завантаженість»[1, с.158].

Обсяг статті не дозволив на подати всю глибину аналізу поетичного тексту, здійснену Ю.Лотманом, однак можна стверджувати, що його погляди на поетичний текст як цілісну смислову структуру сягають не тільки формалістів і празців, а й були засновника французької школи структуралізму Андре Мартіне, французького структураліста Люсьєна Теньєра, американця Леонарда Блумфілда, ідей О.Гумбольдта та О.Потебні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лотман Ю. М. Лекции по структуральной поэтике / Ю. М. Лотман // Ю.М.Лотман и тартуско-московская семиотическая школа / Ю. М. Лотман. – М: Гнозис, 1994. – (Язык. Семиотика. Культура). –С.17–258..
2. Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии. Анализ поэтического текста / Ю. М. Лотман, М. Л. М.Л.Гаспаров. – Санкт-Петербург: Искусство-Санкт-Петербург, 1996. – 846 с.
3. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. / Ю. М. Лотман. – Санкт-Петербург: Искусство-Санкт-Петербург, 1998. – (Ю.М.Лотман). – С. 285.

4. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста. Структура стиха. / Ю. М. Лотман. – Ленинград: "Просвещение", 1972. – 272 с.
5. Полянська В. І. Ідеї російського формалізму в теорії Юрія Лотмана [Електронний ресурс] / В. І. Полянська // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://papers.univ.kiev.ua/1/filosofija_politologija/articles/polianska-v-i-the-ideas-of-russian-formalism-in-the-theory-of-jury-lothman_16956.pdf.
6. Почепцов Г. Г. История русской семиотики до и после 1917 года / Г. Г. Почепцов. – М: "Лабиринт", 1998. – 336 с. – (Учебно-справочное издание.).
7. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой – М: Издательство иностранной литературы, 1960. – С. 289–290.
8. Успенский Б. А. К проблеме генезиса Тартуско-московской семиотической школы / Б. А. Успенский // Ю.М.Лотман и тартуско-московская семиотическая школа / Б. А. Успенский. – Успенский Б.А.: Гнозис, 1994. – (Язык. Семиотика. Культура). – С. 265 –279.
9. Юсип-Якимович Ю. В. Філософські засади фоностилістики (феноменологія Р.Інгардена, герменевтика Г.-Г.Гадамера) / Ю. В. Юсип-Якимович. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія.. – 2006. – №13. – С. 67 – 75.
10. Юсип-Якимович Ю. В. Структуральний метод аналізу поетичного тексту та фоностилістика / Ю. В. Юсип-Якимович. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія.. – 2005. – №11. – С. 150 –155
11. Юсип-Якимович Ю. В. Чеська структуральна школа про естетичну функцію мови в поезії (обґрунтування одиниць звукового рівня) / Ю. В. Юсип-Якимович. // Матеріали Всеукраїнської конференції «Літературний процес: структурно-семиотичні площини», Гуманітарний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка (6 - 7 квітня 2012 року). – 2012. – С. 90 – 94.
12. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон. // Структурализм: «за» и «против».. – 1975. – С. 193–230.